

Ivar Frønes

3. utgave

De likeverdige

Om sosialisering og
de jevnaldrendes betydning

GYLDENDAL
AKADEMISK

IVAR FRØNES

DE LIKEVERDIGE

OM SOSIALISERING OG DE JEVNALDRENDES BETYDNING

3. UTGAVE

GYLDENDAL
AKADEMISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2006
3. utgave 2010

ISBN: 978-82-05-42902-4

Layout: Laboremus Prepress AS & Modest Design
Sats: Supernova
Brødtekst: Minion 10,5/15 pkt

Alle henvendelser om boken kan rettes til
Gyldendal Akademisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk
akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven
eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR,
interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i
strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og
inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Innhold

DE LIKEVERDIGE	11
INTRODUKSJON TIL NY UTGAVE	12
HVORDAN BOKA ER BYGD OPP	14
OM SOSIALISERING OG DE JEVNALDRENDES BETYDNING ...	16
Arv eller miljø?	16
Sosialisering i barnegruppa	19
Å VOKSE OPP ER Å LÆRE	23
HVA ER SOSIALISERING?	24
Om å bli et individ og en del av et samfunn	24
DEN INDIVIDUELLE UTVIKLINGEN	28
Teorier om den individuelle utviklingen	28
Utvikling og stadier	35
Å BLI EN DEL AV ET SAMFUNN	38
Sosialisering i sosiologisk teori	38
Internalisering og eksternalisering	40
Livsløp og sosialisering	41

6 DE LIKEVERDIGE

HVORDAN LÆRER VI? OM SOSIALISERING OG SOSIAL LÆRING	44
Læring ved modeller	44
Perspektivmøte og perspektivveksling	49
 HVEM LÆRER VI AV? OM DE SIGNIFIKANTE ANDRE	55
De signifikante andre	55
Foreldrene som de signifikante andre	56
Pedagoger og profesjonelle oppdragere	58
Jevnaldrende i samfunnsvitenskapelig sosialiseringforståelse ...	59
Gener, utvikling og de signifikante andre	62
 SOSIALISERING SOM UTVIKLING AV KOMPETANSE	64
Kompetanse og motivasjon	64
Den aktive konstruksjonen av identitet	67
Samfunnsutvikling og basiskompetanse	69
Barndom og sosialisering	71
 SOSIALISERING I EN HISTORISK RAMME	73
ET UTVIKLINGSHISTORISK PERSPEKTIV	74
Den lange historien	74
Darwin og sosialisering	76
Lek, læring og evolusjon	78
Eksperimentering og simulering	81
Lekens signifikante andre	82
 BARNA I EVOLUSJON	84
Jeger- og sankersamfunnet – hvordan levde de?	84
Det gamle samfunnet – leken før arbeidet?	88
Arbeid og hverdagslivets rytme	91
Sosial struktur og barn–barn-relasjonen	95
Lek, læring og kvalifikasjon	99
Landsbyen og de enkle jordbrukssamfunnene	102
Historisk utvikling og sosialiseringsform – en oppsummering ...	105

JEVNALDERKOLLEKTIVET SOM OPPDRAGELSESinSTITUSJON	107
Subsamfunn og oppdragselsesinstitusjoner	107
Sparta	109
Aztekerriket	112
Organisert oppvekst blant jevnaldrende	114
 DET FØRINDUSTRIELLE EUROPA	
– SOSIALISERINGSFORM OG FAMILIEFORM	117
Familiebilder og det sosiale landskapet	117
Den førindustrielle europeiske familien	118
Et offentlig liv	121
Familien som samhandlingsenhet	125
Familien som følelsesmessig enhet	127
Barn og foreldre	130
Familie, landsby og sosialisering	132
Dannelsen av den moderne familien	136
 SOSIALISERING OG DET MODERNE	141
 KJENNETEGN VED DET MODERNE SAMFUNNET	142
Teorier om det moderne	142
Individuering og individualisering	143
Solisering og kjennetegn ved det moderne	147
 DEN MODERNE BARNDOMMEN	153
Utviklingen av den moderne barndommen	153
Barn som aldersgruppe	154
Familiens demografiske forandringer	156
Familiens oppgaver i forandring	158
Familieforandring og sosialisering	160
Barn og generasjoner	162
Institusjonalisering og organisering	164
Jevnaldrende	167
Soliseringslandskapets historiske forandringer	171

8 DE LIKEVERDIGE

DE SIGNIFIKANTE ANDRE	174
Barn–barn og barn–voksne – de jevnbyrdige og de ulike	174
Kommunikative strategier og samhandlingspartnere	178

BLANT LIKEVERDIGE – DE JEVNALDRENDE

I SOSIALISERINGSPROSESSEN	183
De likeverdige	183
Jevnbyrdighet og kommunikative kontrakter	186
Sosial læring og jevnaldrendes rolle	188
Konflikt, perspektivtaking og erfaring	189
Likhet og desentrering	191
Sosiale relasjoner og handlingstyper	193
Utvikling, stimulering og jevnbyrdighet	196
Sosial strategi og sosialt miljø	197
Jenterevolusjon og gruppesosialisering	199
Samhandlingspartnere – de nære og de fjerne	202
Modernitet, kompetanse og jevnaldrendes betydning	204

SOSIALISERING OG SOSIAL UTVIKLING	206
Sosial utvikling og basiskompetanse	206
Stadier og stadieprinsipper	207
Faser og ulike utviklingsteorier	209
Den fundamentale tilliten	210
Førskolealder og videre utvikling av kommunikative ferdigheter	212
Likhet og læring ved å handle	217
Læring av sosiale og kommunikative strategier	218
Den sentrale barndomstida – fasen for utdyping og konsentrasjon	223
Fordyping som konsentrasjon og mestring	225
Sosial utdyping	227
Puberteten i utviklingsteoriene	231
Pubertet som kulturell fase	233
Den sosiale simulatoren, fasen for sosial eksperimentering	236
Identitet og desentrering	239
Mestring og konsentrasjon	240

Faser og utvikling	241
Sosialt miljø og sosial kategorisering	246
Sosialt miljø og individuell utvikling	248
 SAMFUNN OG SOSIALISERING	 250
Sosialisering, kjønn og klasse	250
Familie, sosialisering og oppdragelse	254
Sosialiseringsinstitusjonenes utforming og oppgaver	257
Sosialisering og samfunnsutvikling	261
 LITTERATUR	 262

De likeverdige

Introduksjon til ny utgave

De likeverdige har til nå kommet i to utgaver siden 1994, og det er på tide å forholde boka til forskningsfronten. Når man leter i nyere litteratur om barn og sosialisering, finner man oftere enn på 1980-tallet bøker som understreker jevnaldrendes betydning, og forskning som forteller om genenes og biologiens betydning. En erkjennelse av biologiske faktorer innflytelse betyr ikke at sosiale faktorer svekkes, men at samspillet mellom det sosiale og det biologiske endrer karakter.

Forståelsen av jevnaldrendes betydning har blitt utdypet de siste ti årene, om erkjennelsen av barnegruppas betydning er styrket i pedagogiske sammenhenger er mer uklart. Men ideer om lærende skole og skole som system må, eller bør, bringe med seg en ny vekt på barn som en del av lærende grupper og systemer.

Den grunnleggende antagelsen i *De likeverdige*, 1994, og den mer omfattende *Among Peers* i 1995, var at jevnalderssosialiseringen var en evolusjonsmessig grunnleggende sosialiseringsform, og en helt sentral del av sosialiseringen i det moderne eller postmoderne samfunn. Denne antagelsen har blitt styrket ved de arbeider om barndom og sosialisering som har blitt publisert de siste 10–15 åra.

Denne nye utgaven bringer inn sentral forskning fra det siste tiåret, men grunnleggende teorier og perspektiv er ikke forandret. Det moderne samfunnets utvikling, så vel som nyere publikasjoner om barn og barndom styrker dette arbeidets perspektiv. Viktige sider ved sosialisering og utvikling finner sted i barnegruppa, i den sosiale dynamikken som er særegen for relasjonene mellom barn, mellom likeverdige.

Hvordan boka er bygd opp

Boka er delt i tre hoveddeler. *Del en* drøfter kort ulike sosiologiske og psykologiske teorier. Ut fra dette samles så trådene til allmenne prinsipper og begreper i en sosialiseringforståelse.

Del to tar for seg sosialisering i et evolusjons- og historisk perspektiv, for å plassere jevnaldrendes sosialiseringssposisjon i en historisk sammenheng. Den historiske beskrivelsen søker også å vise de relevante forandringer i sosiale og kulturelle mønstre, fram til det vi kaller moderne kulturelle og sosiale former.

Del tre gir en beskrivelse av det moderne samfunn, som så danner premisser for den videre utvikling av en sosialiseringsteori, hvordan barn utvikler seg til voksne, til medlemmer av en kultur og til individuelle skikkelser.

En sosialiseringsteori må gripe sammenhengen mellom samfunnsutvikling og individuell utvikling. I den utviklingsmodell som presenteres her, legges det vekt på sosialisering som utvikling av kompetanse for refleksjon og sosial og kulturell forståelse, som er det moderne samfunns fremste krav til sine medlemmer.

En forståelse av sosialisering vil måtte trekke på ulike kilder, og på ulike fagtradisjoner. Svært mange empiriske undersøkelser av

barns levekår og utvikling vil bli brakt inn og fortolket i en videre sosialiseringssammenheng. I tillegg til mange års forskning omkring barn og unges levekår og livsforhold er ti år som sosialarbeider blant barn og yngre tenåringer og konsultasjonsoppgaver i forhold til fritidsklubber, fritidshjem, barnehager, kulturtiltak, barnevern og skoleutvikling en del av forfatterens bakgrunn. Denne erfaringsbakgrunnen vil skinne gjennom i analysen, også i den betydning at de modeller som presenteres, ikke bare er ment å skulle representere en sosiologisk sosialiseringsforståelse, eller en forståelse av barnekultur og barns lek og samvær. De skal også kunne formidle nyttig forståelse til personer som forholder seg til konkret sosialiseringsproblematikk, enten dette dreier seg om barnehage, fritidsordninger, skole, kultur, barnevern eller allmenn oppvekstpolitikk.

Sosialisering er analytisk og konkret et møtepunkt mellom ulike teoretiske perspektiver og fag, og mellom individuelle, lokale og samfunnsmessige forhold. Bak sosialiseringens allmenne begreper ligger konkrete prosesser av læring – hva barn lærer, når, hvor, og ikke minst hvordan, og av hva eller hvem. I denne sammenhengen er vi mest opptatt av hva de, i et sosialiseringsperspektiv, lærer av hverandre.

Om sosialisering og de jevnaldrendes betydning

Arv eller miljø?

Det store temaet i sosialvitenskapenes forståelse av sosialisering har alltid vært arv versus miljø, betydning av biologi og gener versus betydning av sosiale forhold. «Nature» versus «nurture». Dette er ikke et avgrenset vitenskapelig tema, det opptar de fleste og er sterkt ideologisk ladet; se f.eks. diskusjonen om i hvilken grad «kjønnsroller» er biologisk bestemt. Historisk har pendelen svingt mellom arv og miljø. Disse ideologiske svingene har delvis vært forankret i historiske epoker og deres dominerende ideologier, men også i manglende kunnskap. Psykologen Watsons kjente utsagn om at han kunne gjøre ethvert nyfødt barn til hva som helst, er for lengst innhentet av forskningen, og er mer av historisk enn faglig interesse.

Forklaringen på fenomener kan forandres raskt. Mens autisme for ikke lenge siden ble sett på som skapt av kalde og miskommunisierende mødre, vet man nå at autisme har sin biologiske forankring. Det samme gjelder en rekke andre fenomener, som har fått

sine diagnoser. Dette betyr ikke at sosialisering er erstattet av modeller som bygger på medfødte forhold, men at samspillet mellom natur og sosialisering endres ved ny kunnskap. Moderne genetisk forståelse har åpnet for nye perspektiver på sosialisering, det samme har ny empirisk forskning om spedbarn, småbarn og oppvekst. Ser vi på de siste ti års utvikling, basert blant annet på forskning om spedbarn og på tvillingundersøkelser, vokser det fram et bilde der familieklima som forklaringen på menneskers utvikling blir svekket. «Kjøleskap-mødrene» som skulle skape autister og de dobbeltkommuniserende mødrene som skulle forklare schizofreni, blir erstattet av biologiske faktorer. Samtidig skaper den nye kunnskapen om biologi, genetiske forhold og betydningen av forhold i mors liv, dvs. den prenatale historie, et annet perspektiv på samspillet mellom biologi og sosiale forhold. Natur versus kultur er et feilaktig utgangspunkt, spørsmålet er hvordan natur og kultur samspiller. Ny forskning danner f.eks. et bilde av biologisk kritiske faser: hvis barnet ikke eksponeres for språk innen en viss alder lærer det ikke å snakke. Hvis ikke synet (øyet) fungerer fullt ut innen en viss alder, vil ikke en operasjon i sen barnealder medføre fullt syn, etter en viss alder kopler ikke hjernen på riktig måte når øyet begynner å fungere. Det finnes en aldersgrense der språk ikke lenger læres på den måten barn gjør det. Over en viss alder blir aksenter oftest værende mens barn under denne alderen stort sett mister sine gamle språklige tonefall når de flytter til nye miljøer. Nye eksperimenter forteller også at barn mestrer ulike prinsipper i yngre alder enn det man tidligere trodde med basis i blant annet Piagets eksperimenter. Dette svekker ikke nødvendigvis Piagets (eller andres) prinsipper, men nivået av kompetanse i ulike aldersfaser forandres.

Den relative betydningen av arv og miljø har alltid vært vanskelig å analysere, fordi det miljøet barn vokser opp i stort sett er det

miljøet som genetisk preger dem. At eneggete tvillinger har identiske gener betyr ikke at all likhet skyldes dette, de blir også behandlet likere enn andre søsken, fordi de forventes å være like og ser like ut. Når barn av lesende foreldre leser mer enn andres barn, kan det skyldes leseinspirasjon fra foreldrene, eller det kan skyldes genetiske profiler kombinert med tilgang på bøker. De siste tiårene har analyser av (eneggete) tvillinger som har vokst opp hver for seg og sammen, og sammenligninger av eneggete og toeggete tvillinger i like miljøer, gitt forskningen et helt nytt empirisk grunnlag. Når miljøfaktorer nå også inkluderer mors liv, blir dynamikken i utviklingen enda mer kompleks.

Biologisk og genetisk forskning har ikke gitt sosialiseringsforståelsen et bilde av barnet som et «biologisk» styrt vesen, men fortalt oss at spedbarnet er et sosialt vesen også biologisk sett. Det lille barnet er skapt for læring, språk og sosial utvikling. Verden tvinger seg ikke inn i barnet, den hentes inn av det aktive barn. Barnet er sentralt i sin egen sosialisering. Dette innebærer også at barnet aktivt imiterer selv som spedbarn, og vender seg mot språklige lyder og bevegelse; barnet er av natur «menneskelig», vendt mot å utvikle sin kompetanse. Språket hentes inn av en hjerne som er strukturert for å gjøre nettopp dette.

Det handler ikke om biologi versus kultur, men om et biologisk sosialt barn. Spedbarnet som fødes med et enormt program for sosial utvikling, et program som er både strukturert og åpent, er det moderne utgangspunktet for en forståelse av sosialisering: barnets vei inn i kultur og samfunn.

Sosialisering i barnegruppa

Dette er en bok om oppvekst – om hvordan man lærer gjennom oppveksten, og hvem man lærer av. I motsetning til de fleste bøker om *sosialisering* er det ikke en bok om barn og foreldre, det er en bok om barn og barn. Til tross for at vi som foreldre vet at de jevnaldrende er helt sentrale i våre barns liv og «ingen å være sammen med» ikke kan erstattes av at mamma rykker inn, til tross for at kameratene er sentrale når vi husker vår egen oppvekst, og til tross for at barn tilbringer det meste av tida med andre på omtrent samme alder, har barn–barn–forholdet en beskjeden plass i teorier om sosialisering. De finnes der, i beskrivelser av skolemiljø og fritid, i bildet av gjenger og grupper, i teorier om lek og i beskrivelser av barnekultur, men de er sjelden beskrevet i forhold til selve oppvekstprosessen. Vi har mengder av undersøkelser om manglende foreldrekontakt, men få om konsekvenser av manglende kontakt med andre på samme alder.

Mange har gjennom tidene påpekt at denne kontakten er viktig. Barnehagen argumenterer for barns behov for lek med andre barn og ungdomsklubben for tenårings behov for likesinnede. Men de jevnaldrendes posisjon i en bredere forståelse av sosialisering er likevel mindre omtalt enn f.eks. familien. De fleste analyser av oppvekst og sosialisering er klart farget av at utgangspunktet er familien. Dette er ikke bare tydelig ved at familien er sentral i analysen, teoriens utgangspunkt influerer også på vår måte å tenke på i forhold til hvordan barn lærer og utvikler seg. Hvis vi tar utgangspunkt i forholdet mellom generasjonene, vil vi naturlig nok se sosialisering som overføring av kultur, der barn blir objekter som formes av de voksne omgivelser. I våre bilder av forholdet mellom barnet og foreldrene, mellom barnet og den gamle bestefaren eller mellom barnet og læreren, ser vi barnet som lærer og

tilpasser seg, og den voksne som formidler og overfører kunnskap og kultur. Hvis utgangspunktet derimot er forholdet barn imellom, blir dette annerledes; da blir *det handlende barnet* tydelig. Her kjempes det om deltagelse, posisjoner, status, kjæresten og venner, her diskuteres det hva som er rett og galt og – ikke minst – hvem som har rett og hvem som tar feil. Å sette barn–barn-forholdet i fokus betyr også at det aktive barnet trer fram.

Harris (1998) refererer til sosialisering blant barn som gruppesosialisering, og hevder at denne sosialiseringen er mer betydningsfull enn det vi opplever i hjemmet. Barnegruppa er det stedet der vi primært formes sosialt; om vi opplever oss selv som vinnere eller tapere i verden, er knyttet til jevnaldergruppa, ikke foreldrene.

Foreldre, hevder Harris, bidrar mest med sine gener; at man så kan «skape» sine barn, slik vi liker å tro som foreldre, avviser hun med basis i moderne tvillingundersøkelser. Hun avviser ikke «oppdragelse», i betydningen oppførsel og læring av normer og verdier, men i ideen om at foreldre er svært betydningsfulle for utvikling av barnas evner og personlighet. I denne betydningen er foreldre overvurdert, barna skapes i liten grad av foreldrenes innsats.

Harris og Astrid Lindgren forteller på ulik måte at barneverdenen er sentrum i barnas liv. Vi ser alle dette når barn møtes, det virker nærmest som de blir dratt mot hverandre. Men hvilken betydning har denne kontakten i en sosialiseringsramme? Er barnegruppa en truende, ikke kontrollerbar gruppe som vanskeliggjør foreldres oppdragelse og læreres pedagogikk? Hver for seg er de så greie, sier vi ofte, sammen er de umulige.

Barnehager, skoler, fritidsordninger og fritidshjem, ungdomsklubber, idrettslag og speidere forholder seg alle til grupper av barn, men på ulike måter, og med ulike utgangspunkt. Boka er